

6. Лесів М. Українські говірки в Польщі. Варшава, 1997. 180 с.

7. Матвіяс І. Г. Відображення говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С.3-12.

*Людмила Петраковська (м. Умань, Україна)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Фразеологія української мови на сучасному етапі знову переживає бум, відмінний, звісно, від того, що припав на 50–60-і роки ХХ століття. Нині дослідники зосередили увагу переважно на діалектному (Г. Доброльожа, Н. Коваленко, Н. Шевченко, та ін.), лінгвокультурологічному / етнолінгвістичному (В. Руснак, Д. Ужченко, та ін.) чи компаративному (Є. Буточкіна та Я. Григошкіна, А. Давидчук, Ю. Сагата, І. Салата, та ін.) аспекті функціонування стійких сполучень слів із компонентом-зоонімом. Прикметно, що постійним об'єктом є творчість українських письменників (Т. Здіховська (фразеологія творів У. Самчука та Б. Лепкого), С. Панцьо (фразеологія творів Б. Харчука), І. Глуховцева (фразеологія поезії В. Денисюка), М. Яцків (фразеологія творів М. Дочинця та Д. Кешелі), та ін.).

Нашу увагу привернули фразеологізми із компонентом-зоонімом, що позначають дію. Серед них виокремлюємо три підгрупи: фразеологізми зі значенням «фізична діяльність», «психічна діяльність», «мовленнева діяльність». Зазначимо, що часто досить складно провести межу між семантичними розрядами всередині одного класу. Інколи доводиться говорити про синкретичні значення фразеологізмів.

Серед фразеологізмів із компонентом-зоонімом, що позначають дію, найбільше представлено підгрупу зі значенням «фізична діяльність»: *забивати (забити) козла* – «грати в доміно», *гнути в баранячий ріг* – «тримати в покорі, упокорювати строгістю, утисками», *пускати (пустити) козла/цапа в город* – «дозволяти комусь діяти там, де він може бути особливо шкідливий; допускати когось до того, чим він може скористатися з корисливою метою», *підсунути баранчика в папірці* – «дати хабар», *бити як сидорову козу* – «жорстоко, нещадно бити», *працювати як віл (кінь)* – «завзято і багато працювати», *ловити бліх* – «робити щось поспіхом, квапливо», *заморити черв'ячка* – «перекусити», *стріляти з гармати по горобцях* – «залучати великі кошти для досягнення незначних цілей», та ін., наприклад: *Іноді приходив у цей забивати козла* – щоб не втрачати зв'язку з колективом (журнал «Перець»; тут і далі наводимо автора і твір за Генеральним регіонально анотованим корпусом української мови (ГРАК-15) (<http://uacorpus.org/Kyiv/ua>)); *І від удару Василь Стус помер. Мені більш вірогідною видається інша версія. Абсолютно виснажений фізично, батько просто не мав сил опустити нари, і вони впали на нього. Наглядач кудись поспішав і не надав значення глухому ударові. Він поспішав дивитися телевизор, забивати козла чи догравати партію в карти* (Д. Стус, Василь Стус: життя як творчість); *Але допускати таких людей, як Табачник, до влади – це все одно, що пустити козла в город ...* (газета «Високий замок»); *А виконавча і представницька влада все продовжує кивати одна на одну, «ловити бліх»,* говорячи мовою нинішнього міського голови (Інтернет-газета «Кримська світлиця»); – *Опрацюйте все, що у вас є. Наш другий відділ теж готує свою розробку. Годі ловити бліх кожному окремо* (В. Ардаматський, «Сатурна» майже не видно); *Ми не можемо стріляти по горобцях,* коли існують крупні монопольні структури, які

треба розламати, витіснити, забрати у республіку і таке інше (Стенограми засідань Верховної Ради України); Євген Кисельов вирішив **стріляти з гармати по горобцях**, добивати того, хто лежить... (Інтернет-газета «Високий замок»); Стражі порядку, мабуть, стояли давненько, бо вигляд мали стомлений і кислий, і комісар по черзі відпускав своїх хлопців **«заморити черв'ячка»** (М. Білкун, Мексиканці)? та ін.

За нашими спостереженнями, шість фразеологічних одиниць позначають психічну діяльність: *робити з мухи слона* – «надавати чомусь незначному, маловажному велике значення», *ганятися за двома зайцями* – «переслідувати одночасно дві різні цілі», *крутитися як білка в колесі* – «бути в безперервних турботах, заняттях, турботах», *блоху підкувати* – «виявити незвичайну вигадку в будь-якій справі, вмінні», *брати бика за роги* – «енергійно, рішуче і відразу починати діяти», *ділити шкуру небитого ведмедя* – «передчасно оцінювати результати будь-якої справи, розподіляти прибуток від ще не здійсненого підприємства, починання», напр.: *Гуцули у нас уміють усе: блоху підкувати, писанку намалювати і по самовільному втручанням в роботу лічильників цей район на першому місці*», – розповідає Ігор Прокопів, пише Малакава (Інтернет-газета «Фіртка»); *Правда десь посередині, бо наші люди люблять «робити з мухи слона», а місцева влада – закривати очі на проблему зношеності ліфтів* (Інтернет-газета «Високий замок»); *Величезна завантаженість на роботі не завадила йому вступити до заочної аспірантури, і багато хто дивувався, як встигає гнатися за двома зайцями цей непоказний юнак* (Р. Самбук, 1000 в сигаретній пачці); *Видно, в його завдання не входило вступати в термінологічні суперечки з професором, до того ж він витратив марно свій час на розмову з бабою Галею, тому прихідець вирішив одразу брати бика за роги* (П. Загребельний, Диво); *Довели людей до ручки, люди крутяться, як білка в колесі, як бджілка, кожен день*

працюють, заробляють, намагаються сім'ю свою прогостувати, їх заставляють платити космічні податки, що воно більше ніж та машина стоїть, ще і «бляхерами» називають (Стенограми засідань Верховної Ради України); – Ми вас зрозуміли, – відповів йому за мене Жора, – але давайте поки що не будемо ділити шкуру невбитого ведмедя (В. Бойко, Слово після страти), та ін.

Мовленнєву діяльність позначають вісім одиниць: *робити з мухи слона* – «надавати чомусь незначному, маловажному велике значення», *вішати всіх собак* – «намовляти, наклепувати на кого-небудь, необґрунтовано звинувачувати в чому-небудь», *спускати (спустити) псів (собак)* – «несправедливо, незаслужено, огульно лаяти кого-небудь», *дражнити гусей* – «викликати гнів, дратувати», *метати бісер перед свинями* – «даремно говорити про щось або доводити щось тому, хто не здатний чи не хоче зрозуміти це», *ловити рибу в каламутній воді* – «добувати собі користь з чийось труднощів, корисливо користуватися будь-якими негараздами, заворушеннями, неясністю обстановки», *тягнути kota за хвіст* – «нудно і повільно говорити», напр.: *Так сталося, що переважна більшість континентальних грандів – збірних позавчора вирішила не торувати шлях до України та Польщі, а віддала перевагу відпочинку, зігравши необтяжливі результатом товариські матчі. Ті ж, хто не планував тягнути kota за хвіст, у середу ще на крок наблизилися до фінальної частини єврофоруму* (Інтернет-газета «Україна молода»); *Відсутність раціонального підходу у цьому питанні, яка провокує самозахоплення, пояснюється тільки бажаннями місцевої влади Криму ловити рибу в каламутній воді того безладу в земельній сфері, який панує в автономії* (Інтернет-газета «Кримська світлиця»); *Але ми все ж таки демократична країна, влада обрана не чортами з пекельного дня, а більшістю громадян, тож вішати всіх собак на*

можновладців щонайменше безвідповідально (Д. Крапивенко, Стрес-тест для кожного); Коло дверей було вже два міліціонери, у залі серед відвідувачів майоріло ще кілька сіро-синіх постатей, тому Чуйко, щоб не випробовувати судьбу й **не дразнити гусей**, примкнув повіки і постукав міліціонерами по банківській підлозі, вистеленій візерунчастими керамічними плитками (П. Загребельний, Попіл снів); Грубість його напарника образила новонаверненого, і він поклав собі віднині **не метати бісер перед свинями** (С. Росовецький, Помста Першодрукаря); Кілька турів тому, після розгромної поразки «Фіорентині» з рахунком 0:3, вболівальники «Роми» були готові **спустити всіх собак на головного тренера** – іспанця Луїса Енріке (Інтернет-газета «Україна молода»), та ін.

Як засвідчує наш матеріал, невелика кількість фразеологізмів із компонентом-зоонімом презентують ставлення до інших осіб: **дивитися вовком** – «висловлювати своїм поглядом неприязнь, вороже, недружнє ставлення до когось та ін.», **грати в кішки-мишки** – «хитрувати, лукавити, намагаючись обдурити, провести когось», **свиню підкласти** – «приготувати тишком-нишком і непомітно неприємність, гидоту», напр.: *А ще не ясно, чи залишить новий власник його на робочому місці. Ясно, є йому чого сумувати і є причини **дивитися вовком** на кожного, хто приперся після особистого дзвінка хазяїна* (А. Кокотюха, Темна вода); **Грати в кішки-мишки** з літературою ще не значить бути дитячим письменником (А. Крижанівський, Крижана усмішка); *І зрадників там у них ніяких не може бути – не хочеш працювати як треба по-людськи, хочеш своїм товаришам **свиню підкласти**, іди геть із системи на вільні хліби, а то й до в'язниці* (Ю. Пересічанський, Вибрики золотого теляти), та ін.

Невелика група фразеологізмів із компонентом-зоонімом позначає стан: *собаку з'їв* – «набув досвіду в чомусь», *закоханий як кішка* – «пристрасно, з обожненням», *кішки на серці шкребуть* – «неспокійно, тривожно, сумно, сумно», *надувся як миша на крупу* – «хтось дуже ображений і висловлює невдоволення своїм виглядом», *ворон рахувати* – «не діяти, позіхати», *ловити ворон* – «бути неухважним, розсіяним», *муху проковтнув* – «мати незадоволений вигляд», *ревти білугою* – «тяжко страждати, впадати у відчай», напр.: *Звісно, їх надувають, – а що може протиставити колишня інженер чи вчителька, яку доля примусила стати акулою бізнесу, освіченому та цинічному чиновнику, що собаку з'їв на пунктах та підпунктах, статтях та розділах* (Брати Капранови, Забудь-річка); *Так, звичайно, вона ганила не його, а сучасну архітектуру, але в нього щоразу шкреблися кішки на серці, коли дружина з донькою на два голоси затягали пісню, мовляв, не можуть дихати в цих бетонних комірчинах* (Є. Кононенко, Зрада. ZRADA made in Ukraine); *Це доказує, що й досі не одучились ловити ворон, за чим йшли звичайно сумні наслідки і нічому не навчилися* (Державна Дума); *Вона знову ковтнула шампанського і згадавши про чоловіка заревіла білугою ...* (І. Солодченко, Неприродний добір), та ін.

У контексті нашого дослідження ми звернулися і до поезії В. Денисюка. І. Глуховцева про всю фраземіку свого уманського колеги сказала так: «...фразеологізми, використані поетом для трансляції почуттів, можна назвати азбукою закоханих...» [Глуховцева 2019, с. 41]. Аналізовану нами групу в поезіях В. Денисюка презентують фразеологізми *вовком вити* та *білугою ревіти*, що реалізують семантику «тяжко страждати, впадати у відчай», напр.: *Сьогодні особливий день, либонь. Чи вовком вить, білугою ревіти?* [Денисюк 2018, с. 19]. Прикметно, що зафіксовані фразеологізми (хоч другого і не фіксують фразеологічні

словники української мови) вступають у синонімічні відношення, створюють у тексті градацію відчаю.

Отже, фразеологізми з компонентом-зоонімом – активна в українській мові група одиниць, що має значний семантичний і стилістичний потенціал. Використання для дослідження корпусів текстів засвідчує, з одного боку, неабияку їх варіантність, з іншого – через неможливість (сподіваємося, тимчасову) включити всі українськомовні тексти поза межами словників і корпусів залишається ще багато одиниць, що є результатом як оказіонального творення, так і варіаціями загальномовних стійких одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глуховцева І. Я. Фраземіка поезій В. Денисюка «Amantes – amentes». *Слобожанська бесіда – 12. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 7–8 лист. 2019 р.) / за ред. проф. Глуховцевої К. Д. Старобільськ, 2019. Вип. 12. С. 41–45.

2. Денисюк В. Amantes – amentes : поезії. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 64 с.

*Альона Підпалюк (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

СТАТИЧНЕ ТА ДИНАМІЧНЕ В ЛЕКСИЦІ ГОВІРОК ЖМЕРИНСЬКОГО (РАНИШЕ ШАРГОРОДСЬКОГО) РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Статика відтворює стан мови на синхронному рівні, вона дозволяє дослідити мовні особливості в певний час. Натомість динаміка на основі статички виявляє зміни, які відбулись у мові